

Jim Al-Khalili

De bibliotheek van Bagdad

De bloei van de Arabische wetenschap en
de wedergeboorte van de westerse beschaving

Vertaald door Ronald Cohen

1

Een droom over Aristoteles

Op een avond ontbood kalief Haroen al Rasjīd zijn vizier Dja'far en zei tot hem: 'Ik wil naar de stad om me te vergewissen van de situatie daar en om de mensen te vragen hoe mijn bestuurders zich gedragen, zodat ik kan ontslaan over wie ze klachten hebben en bevorderen wie ze prijzen.'

Uit 'Het verhaal van de drie appels'
Duizend-en-een-nacht

De wijk Bab al-Sjardji, in het centrum van Bagdad, ontleent zijn naam, die Oostpoort betekent, aan de middeleeuwse vestingwerken van de stad. De poort hoorde bij de muur die waarschijnlijk omstreeks de eerste helft van de tiende eeuw om de stad werd gebouwd. Tijdens de korte periode dat de Britten aan het eind van de Eerste Wereldoorlog daar zaten, werd het poorthuis gebruikt als garnizoenskerk (en door de Britten feitelijk de Zuidpoort genoemd, omdat *Bab al-Moe'atham*, de enige andere poort die er nog staat, er ten noorden van lag). Vandaag is er van die middeleeuwse muur of van de Oostpoort niets meer over. Bab al-Sjardji staat me bij als een warm, stinkend, lawaaierig, jachtig en verstopt plein waar etensstalletjes en tweedehands-platenwinkels her en der om het drukke busstation en de taxistandplaatsen heen liggen. Maar de naam is wel een herinnering aan de uitbreidingen en gedaanteveranderingen die deze trotse stad in de loop der jaren heeft ondergaan sinds hij in 762 als de nieuwe regeringszetel van het machtige Abbasidenrijk werd gesticht. Want Bagdad is gegroeid en gekrompen en weer gegroeid, en het bestuurlijke hart van het rijk verplaatste zich in de loop der eeuwen van de ene oever van de Tigris naar

de andere navenant de locatie die de opeenvolgende heersers het geschiktst vonden om er hun kunstzinnige paleizen te bouwen. Verdiepen we ons in de geschiedenis van de stad, dan merken we dat de huidige bewoners van Bagdad, met alle ellende die ze hebben moeten verduren, de vroegere bewoners een handje kunnen geven. Geen stad ter wereld heeft namelijk zo veel gradaties van dood en verderf over zich heen gekregen als Bagdad in de loop der eeuwen. En toch was hij, als de hoofdstad van een van de imposantste imperiums ter wereld, vijf eeuwen lang de rijkste, grootste, trots- te en hooghartigste stad op aarde geweest.

Precies twaalfhonderd jaar na de stichting van de stad werd ik in een Bagdads ziekenhuis in Karradat Merriam geboren (zie kleurenillustratie 7). Karradat Merriam is een sjii'tische wijk met een grote christelijke gemeenschap, op maar een steenworp afstand van de huidige Groene Zone op de andere oever van de rivier. Dat ziekenhuis ligt een paar kilometer ten zuiden van de plaats waar in 786 een van Bagdads beroemdste heersers werd geboren. Hij heette Aboe Dja'far Abdoellah al-Ma'moen en was half Arabisch, half Perzisch. Deze raadselachtige en fascinerende kalief staat in mijn verhaal centraal, want hij zou voorbestemd zijn om in de cavalcade van islamitische heersers de grootste beschermer van de wetenschap te worden, de man die de aanzet gaf tot de indrukwekkendste periode van eruditie en kennisverwerving die de wereld sinds het klassieke Griekenland had gekend.

Willen we het hoe en waarom van deze gouden eeuw begrijpen, dan moeten we ons grondiger verdiepen in de drijfveren en psyche van de vroege moslimmaatschappij en haar heersers en ons zorgvuldig buigen over de factoren (zowel de interne als de externe) die deze periode hebben gevormd en beïnvloed. Maar voordat we serieus aan onze tocht beginnen wil ik u eerst aan deze opmerkelijke heerser voorstellen.

Al-Ma'moen was niet de enige kalief die eruditie en wetenschapsbeoefening aanmoedigde, maar hij was wel de meest ontwikkelde, gedrevene en enthousiaste. Als geen andere islamitische heerser voor hem of na hem wist hij een klimaat te scheppen waarin oorspronkelijk denken en het vrije debat konden gedijen. Maar eigenlijk was de kalief van wie hij de zoon was veel beroemder, in elk geval in het Westen. Hij heette Haroen al-Rasjïd (763-809), wat 'Aäron de Rechtvaardigde' betekent, en hij duikt regelmatig op in de verhalen van de *Duizend-en-een-nacht* (zie kleurenillustratie 2). Al-Rasjïd heerste over het Abbasidenrijk dat zich helemaal tot aan Con-

stantinopel in het noorden uitstreekte en hij onderhield diplomatieke betrekkingen met China en de Europese keizer Karel de Grote (zie kleurenillustratie 1). Ze wisselden regelmatig delegaties uit en erkenden elkaar als de machtigste heerser van hun respectievelijke beschaving; de diplomatieke banden tussen beide mannen begunstigten bovendien de ontwikkeling van hechte handelsbetrekkingen. Karel de Grote stuurde 'Friese' kleren naar Bagdad om 'betalingsbalansproblemen' te vereffenen die het gevolg waren van de westerse voorliefde voor Abbasidische zijde, rotskristal en andere luxeartikelen. Al-Rasjīd op zijn beurt stuurde Karel de Grote veel geschenken, waaronder een olifant en een minutieus gemaakte, koperen waterklok; beide moeten de Europese heerser met verbazing hebben vervuld. Er doen veel verhalen over al-Rasjīds rijkdom de ronde en vooral zijn verzameling edelstenen was legendarisch.¹ Zo zou hij eens voor zeventigduizend gouden dinars de beroemde parel al-Jatima ('De Weesparel') hebben gekocht. Ook Karel de Grote zou hem een smaragd hebben gestuurd die, naar werd aangenomen, de grootste ter wereld was.

Al-Rasjīd was persoonlijk bij veel veldtochten tegen het naburige Byzantijnse Rijk betrokken en voerde tijdens zijn kalifaat menige militaire expeditie tegen hen aan. In 797 stemde de verslagen keizerin Irene bij haar capitulatie in met de betaling van een grote som gelds aan al-Rasjīd. Toen haar opvolger, keizer Nicephorus I, de betaling staakte, verklaarde al-Rasjīd hem opnieuw de oorlog en de Arabische strijdkrachten versloegen de Byzantijnse heerser in 805 in een veldslag in Phrygië, in Klein-Azië (Turkije). Het jaar daarop viel hij Klein-Azië opnieuw binnen, ditmaal met meer dan 135.000 man. Nicephorus moest instemmen met de betaling van een vernederende, jaarlijkse schatting van dertigduizend nomismata (een Byzantijnse gouden munt).²

In een ander verslag wordt ook nog melding gemaakt van een bedrag van vijftigduizend dirham³ dat Nicephorus aan al-Rasjīd stuurde om een slavin vrij te kopen die tijdens de invasie van 806 gevangen was genomen. Naar het schijnt was de vrouw verloofd met de zoon van Nicephorus en het geschenk van de keizer aan Bagdad hoorde bij een grotere ruil waar ook brokaten gewaden, valken, jachthonden en paarden deel van uitmaakten.

In Bagdad zelf was al-Rasjīd echter een slecht bestuurder, maar hij dankte zijn succes in staatszaken aan de machtige Perzische familie Barmaki (de Barmakiden, zoals ze in het Westen worden genoemd). Onder het ka-

lifaat van al-Rasjīd bereikte de macht van het Islamitische Rijk een hoogtepunt en in de loop der eeuwen hebben veel historici en dichters deze periode de gloriejaren van Bagdads gouden eeuw genoemd. Maar deze opvatting werd voornamelijk gevoed door heimwee naar een voorbije tijd, een tijd voordat het rijk de eerste barsten begon te vertonen, iets wat niet lang op zich liet wachten. Het is opvallend dat bij een stad die nog vijf eeuwen de belangrijkste van de wereld zou blijven, de teloorgang van zijn roem, zoals we weldra zullen zien, al vijftig jaar na zijn stichting begon. Zeker is in elk geval dat al-Rasjīd altijd het onderwerp is geweest van een vrijwel unanieme sentimentele verheerlijking.

Al-Ma'moen (786-833) werd geboren in hetzelfde jaar dat zijn vader kalief werd. Zijn moeder was een Perzische slavin en concubine die Maradjil heette en oorspronkelijk als krijgsgevangene in Bagdad terecht was gekomen. Ze was de dochter van Oestath Sis, een Perzische rebellenleider die door de Abbasiden was verslagen bij een gevecht in Khorāsān, een gebied dat nu West-Iran is. Maradjil werkte in de keuken van al-Rasjīds paleis. Historici vertellen het verre van vriendelijke verhaal dat Zoebaida, de Arabische vrouw van al-Rasjīd, eens een partij schaak van hem won en eiste dat hij als tegenprestatie naar bed ging met de lelijkste en smerigste slavin in zijn keuken. Na veel vergeefs soebatten en smeken gaf hij toe en sloep hij met Maradjil en zij baarde hem Abdoellah, zijn eerste zoon, aan wie hij de kwalitatieve naam al-Ma'moen gaf, 'de betrouwbare'. Maradjil stierf kort na de bevalling en al-Ma'moen werd aan de zorg van de familie Bar-maki toevertrouwd.

Toen Haroen al-Rasjīd kalief was geworden was hij verhuisd van zijn vaders paleis op de oostoever van de rivier naar het luisterrijke paleis Qasr al-Choeld ('Paleis der eeuwigheid') dat op de andere oever lag en gebouwd was door kalief al-Mansoer, zijn grootvader en de stichter van Bagdad. Nog geen halfjaar na de geboorte van al-Ma'moen schonk Zoebaida de kalief zijn tweede zoon, al-Amīn (787-813). De twee jongens zouden in totaal verschillende werelden opgroeien. Net als al-Rasjīd had Zoebaida zuiver, adellijk Arabisch bloed – ze was een kleindochter van al-Mansoer en dus een nicht van al-Rasjīd – en hun zoon al-Amīn was de natuurlijke troonopvolger en ging vóór zijn oudere halfbroer, de zoon van een Perzische slavin. Het zal niemand verbazen dat al-Ma'moen nooit goed met zijn stiefmoeder kon opschieten, maar zijn vader hield wel veel van hem, want in veel relazen wordt verteld dat de jongen, toen hij klein was, met de kalief

in de prachtige tuinen van het paleis en aan de oever van de Tigris speelde.

Als jongeman leerde al-Ma'moen de Koran uit het hoofd, bestudeerde de geschiedenis van de jonge islam, declameerde gedichten en maakte zich de Arabische grammatica eigen, een discipline die juist tot wasdom begon te komen. Hij verdiepte zich ook in de rekenkunde en de toepassing ervan op de berekening van belastingen en erfenissen. Maar veel belangrijker nog, hij blonk uit in filosofie en theologie, of, om preciezer te zijn, in een vak dat in het Arabisch *kalām* heet, een vorm van dialectisch debatteren en redeneren. De eerste moslimtheologen merkten dat ze dankzij de *kalām*-technieken in staat waren zich staande te houden tijdens de theologische twistgesprekken met de christelijke en joodse geleerden die hun stadsgenoten waren en die een voorsprong van vele eeuwen hadden gehad om hun vaardigheden op het gebied van debatteren te scherpen doordat ze de geschriften van filosofen als Socrates, Plato en Aristoteles hadden bestudeerd – historische figuren uit het klassieke Griekenland wier naam de jonge al-Ma'moen vast zou hebben gekend. Het is zelfs heel waarschijnlijk dat een paar van hun boeken al naar het Arabisch waren vertaald. Al-Ma'moens belangstelling voor *kalām* zou later een belangrijke rol spelen in zijn levenslange fascinatie voor de wetenschap.

Tegen het begin van de negende eeuw moet de jonge prins een Bagdad hebben gekend dat op het toppunt van zijn roem stond: een immense, prachtige stad met de kenmerkende koepels en spitsbogen in de vermaard complexe Abbasidische bouwstijl. Hoewel nog maar veertig jaar oud was Bagdad al de grootste stad van de wereld en sommigen schatten het aantal inwoners op meer dan een miljoen.⁴ In elk geval strekte Bagdad zich over een aanmerkelijk groter oppervlak uit dan Rome, Athene of Alexandrië toen die op hun hoogtepunt waren en kon het op tientallen luxueuze paleizen bogen, bewoond door de familieleden van de kalief en zijn generaals en viziers.

Ondanks zijn turbulente geschiedenis is er momenteel zo goed als niets meer van het vroeg-Abbasidische Bagdad over. Maar we moeten ons wel voor ogen houden dat er, in tegenstelling tot andere en veel oudere steden, zoals Rome en Athene, in Irak geen steengroeven zijn (al werden er eens aanzienlijke kalksteen- en marmerafzettingen in het noorden en westen van het land gevonden). Alle bouwwerken in Bagdad, waaronder de paleizen, waren hoofdzakelijk opgetrokken uit zongedroogde lemen stenen

en dat maakte ze kwetsbaar voor de regelmatig terugkerende, verwoestende gevolgen van invasielegers, branden en overstromingen. Maar we kunnen aan de hand van een van de heel weinige overgebleven Abbasidische bouwwerken uit die beginperiode wel enigszins een idee krijgen van de schaal van die paleizen. Het is het paleis van Oecheidzir⁵ en de ruïnes ervan staan zo'n tweehonderd kilometer ten zuiden van Bagdad (zie kleurenillustratie 11). Ik kan me de schoolreisjes ernaartoe nog goed herinneren: zonder dat er enig toezicht op ons werd gehouden speelden mijn vriendjes en ik tikkertje rond de onbetrouwbare, twintig meter hoge vestingmuren. Het paleis was in de tweede helft van de achtste eeuw gebouwd als particulier pied-à-terre van een gefortuneerd lid van de familie van de kalief.

De meeste paleizen van Bagdad stonden op een van de oevers van de Tigris, maar niet alle waren daar voor permanente bewoning neergezet. Dja'far al-Barmaki, de grootvizier (van het Arabische woord *wazir*, dat 'minister' betekent) en eveneens een bekende figuur uit de *Duizend-en-een-nacht*, bouwde zijn luthof *Qasr al-Dja'farija* ('het Paleis van Dja'far') in een onontgonnen, afgezonderd deel van Oost-Bagdad. Het zou later de residentie van al-Ma'moen zelf worden en het centrum vormen van de wijk *Dar al-Chilāfa* ('Huis van de monarchie') dat een heel complex van paleizen en villa's zou omvatten. Dja'far was benoemd tot huisonderwijzer van de jonge al-Ma'moen en hij was degene die de toekomstige kalief geleidelijk de liefde voor kennisverwerving en eruditie bijbracht.

Net als veel belangrijke regeringsgebouwen waren de paleizen hoge bouwwerken met een groot aantal verdiepingen. Vele werden bekroond met een kunstig uitgevoerde windvaan die een krijger te paard voorstelde, als symbool van de macht van de kalief. Zo is er een verslag waarin wordt verteld dat leden van een gevangengenomen groep rebellen uit de troonzaal van de kalief trachtten te vluchten – nadat ze hadden ingezien dat ze zijn lijfwachten niet zouden kunnen overmeesteren – door uit een raam te springen, maar dat ze negen verdiepingen lager op de binnenplaats te pletter vielen.

In de huizen van de rijken werd alom marmer gebruikt voor de pilaren, de tegelvloeren en de treden van de trappen die naar de binnenplaats of de rivieroever leidden. De gepleisterde muren van de huizen zouden zijn bekleed met bloemrijke tapisserieën, de vloeren geplaveid met keramische of marmeren tegels en bedekt met prachtige tapijten die in de wintermaan-

den zouden worden uitgerold en tijdens de hitte van de zomer opgenomen. Gezinnen zaten op geborduurde kussens die op de grond waren neergelegd. De kamers op de benedenverdieping zouden vaak naar de kant van de centrale binnenplaats open zijn en daar bevond zich soms een fontein-tje. De keuken zou vaak onder de grond liggen, maar een metalen rooster in de vloer van de binnenplaats zorgde ervoor dat er door het plafond van de keuken frisse lucht binnenkwam. Tegen de zomerhitte zouden gezinnen 's nachts op het platte dak hebben geslapen en 's middags hun siësta in de koele kelder (*sirdab*) hebben gehouden.

De arme bewoners van Bagdad daarentegen woonden in overvolle bouwwerken van vele verdiepingen, met vloeren die door balken van palmboomstammen van elkaar waren gescheiden, wat veel solider was dan de zongedroogde lemen stenen waaruit de muren bestonden en die de bouwwerken bij elkaar hielden. Er is een relaas waarin een negende-eeuwse Bagdadse huisbaas zich net als alle huisbazen voor hem en na hem beklagt over zijn huurders en zegt dat ze

constant brand in het gebouw riskeren door op het dak te koken en een waardevermindering van het perceel op hun geweten hebben door de afvoerpijpen te verstoppen, met de deuren te smijten en de sloten en scharnieren te vernielen, en dat ze hun wasgoed op de vloer uitslaan in plaats van op de steen die daar speciaal voor is neergelegd. Hun kinderen graven gaten in de binnenplaats, steken stokken in de muren en breken de houten planken af. En wanneer ze verhuizen stelen ze alles wat los en vast zit, inclusief de ladders en waterkruiken.⁶

Door de bank genomen was Bagdad een goed bestuurde stad, want de brede lanen en hoofdwegen werden schoongehouden en geveegd en er lag een complex grachtenstelsel dat moest zorgen voor de aanvoer van water uit de Tigris voor de bewoners. De lucht zou doortrokken zijn geweest van het scherpe aroma van lokale en geïmporteerde specerijen en parfums en, langs de rivier, van de onmiskenbare geur van *sjabbout*, gegrilde karper, een lokale lekkernij die tot op de dag van vandaag populair is.

Tot de leukste jeugdherinneringen die ikzelf aan het moderne Bagdad bewaar behoren de wandelingen die we met het hele gezin op zoele zomeravonden over de Aboe Nou'wasstraat maakten (zie kleurenillustratie 9). Deze met bomen afgezette laan, genoemd naar een van Bagdads be-

roemdste dichters en een tijdgenoot van al-Ma'moen, ligt op de oostoever van de Tigris en is met zijn parken en cafés altijd een geliefde ontmoetingsplaats geweest. Zo'n dikke duizend jaar eerder zouden Bagdadse gezinnen ongetwijfeld met veel plezier net zulke wandelingen langs de rivier hebben gemaakt.

Maar het Bagdad van mijn jeugd en het Bagdad van al-Ma'moens jeugd hebben nog een ander, en triester, ding met elkaar gemeen. In beide gevallen namelijk zou de stad gebukt gaan onder de rampzalige gevolgen van een oorlog die korte metten met zijn vredige schoonheid zou maken, zijn infrastructuur grotendeels zou verwoesten en zijn luister zou vernietigen. In beide gevallen zou aan de jaren van oorlog en ontbering op dezelfde manier een eind komen: met de verdrijving van de zittende heerser. In 1980 verklaarde het Irak van Saddam Hoessein, na vele jaren van grensdisputen, Iran de oorlog. Het zinloze, acht jaar durende conflict dat volgde zou aan beide zijden een miljoen jonge levens eisen. En amper een paar jaar later zou nog het ergste volgen toen in 1991 Amerikaanse gevechtsvliegtuigen als reactie op Saddams invasie van Koeweit Bagdad zwaar bombardeerden. Maar ze zouden nog eens tien jaar wachten – lang genoeg om hem de gelegenheid te geven zijn machtsbasis te herstellen en zijn genocidale daden voort te zetten terwijl de bevolking zuchtte onder de vernederende en fnuikende internationale sancties – voordat ze in 2003 terugkwamen om het karwei af te maken.

Twaalfhonderd jaar eerder zou al-Ma'moen, nu ouder, wijzer en meedogenlozer dan de onschuldige jonge leerling van Dja'far, zelf verantwoordelijk zijn voor de verwoesting waaraan zijn stad ten slachtoffer viel.

Toen het moment kwam dat al-Rasjīd een opvolger moest aanwijzen, zou hij naar verluidt lang en uitgebreid hebben gedelibereerd voordat hij zijn keus ten slotte liet vallen op de jongere en veel minder capabele, maar wel volbloed Arabische al-Amīn. In 802 maakte de kalief ter gelegenheid van een pelgrimstocht die hij met zijn beide tienerzonen naar Mekka maakte, officieel bekend wat na zijn dood hun respectievelijke rechten op de troon zouden zijn: al-Amīn zou hem als kalief in Bagdad opvolgen en al-Ma'moen zou vorst worden over de oostelijke provincies van het rijk, het gebied Khorāsān, met Merv (het huidige Mary in Turkmenistan) als zijn zetel. De eed van zijn zonen dat ze zich getrouw aan zijn wensen zouden houden (het zogenoemde Mekka Protocol) werd schriftelijk vastgelegd en deze documenten werden opgerold, in kisten gelegd en in de Ka'ba

opgeborgen.⁷ In een aanvullend artikel van de volledige successieovereenkomst werd bepaald dat al-Moe'tasim (794-842), al-Rasjīds derde en jongste zoon, gouverneur van Klein-Azië zou worden en verantwoordelijk zou zijn voor de verdediging van de landsgrenzen tegen de Byzantijnen.

Al-Rasjīd wist heel goed dat de half-Perzische al-Ma'moen een betere heerser zou zijn dan zijn broer: hij was intelligenter en vastberadener en had meer inzicht. Maar zijn omgeving, vooral zijn vrouw Zoebaida, zette hem onder druk om de veel oppervlakkiger en frivoler al-Amīn als zijn opvolger aan te wijzen. Toen al-Rasjīd eenmaal zijn besluit had genomen werd duidelijk hoezeer hij erop stond dat zijn wensen ook ten uitvoer werden gebracht. Hij ontnam de invloedrijke Perzische familie Barmaki hun macht en ging zelfs zover dat hij zijn loyale vizier Dja'far, die uiteraard op heel goede voet met al-Ma'moen stond, liet executeren.⁸

Khorāsān, het geschenk dat al-Rasjīd zijn oudste zoon deed, bleek echter meer te zijn dan een troostprijs. De provincie had grote symbolische waarde, want hier was in het midden van de achtste eeuw de Abbasidische revolutie begonnen en hiervandaan had ze zich verspreid en zich uiteindelijk meester gemaakt van de macht ten koste van de eerste islamitische dynastie, die van de Oemajjaden. Bovendien schijnt al-Ma'moen de absolute macht in Khorāsān te hebben gekregen en dat bood hem de mogelijkheid om tegen zijn broer op te staan. Had hun vader voorzien dat dit zou gebeuren? Had al-Rasjīd de zaak zorgvuldig beraamd en had hij, alleen maar om zijn vrouw en de Abbasidenfamilie tevreden te stellen, net gedaan of hij liever al-Amīn had, maar tegelijkertijd de deur opengehouden voor al-Ma'moen om op het moment dat het hem uitkwam de macht te grijpen? Niemand kan het zeggen en naar de motieven van al-Rasjīd kunnen we alleen maar gissen. Zo is er gespeculeerd dat hij al tijdens de beroemde pelgrimstocht van 802 ernstige twijfels over al-Amīn had.

In 805 brak in Khorāsān een opstand uit. De bewoners van de provincie waren tegen de gouverneur in verzet gekomen als protest tegen de moordend hoge belastingen. De situatie ging langzaam van kwaad tot erger en op een gegeven moment, in 808, zag al-Rasjīd zich genoodzaakt om aan het hoofd van een leger persoonlijk met zijn zoon al-Ma'moen oostwaarts te trekken om de opstand de kop in te drukken. Hoewel hij pas voor in de veertig was, waren de inspanningen van de lange tocht door bergen en woestijnen al-Rasjīd te zwaar en hij werd onderweg ziek en overleed. Door zijn dood kreeg de veldtocht een radicaal ander karakter, want nu werd

al-Ma'moen automatisch gouverneur van deze onstabiele provincie van het rijk. De meeste manschappen van zijn vaders leger deserteerden echter en keerden terug naar hun gezin in Bagdad. Maar voor de drieëntwintigjarige al-Ma'moen was dit maar een kleine tegenslag en nadat hij de opstand met succes had neergeslagen vestigde hij er onmiddellijk zijn machtscentrum. Hij werd daarbij geholpen door zijn naaste raadsman en vertrouweling al-Fāthl ibn Sahl, een Pers die de Barmakiër Dja'far als vizier was opgevolgd. De drastische vermindering van de hoge belastingen in de provincie bleek als eerste politieke zet in enorm goede aarde te vallen. Bovendien gaf al-Fāthl hem in niet mis te verstane bewoordingen de raad om iets aan zijn publieke imago te doen. Al-Ma'moen stond bekend om zijn liefde voor goede wijn en het gezelschap van mooie slavinnen, maar wilde hij aanspraak maken op het kalifaat in Bagdad ten koste van de pas benoemde al-Amīn, dan zou hij zich als een veel vromere moslim moeten presenteren. In de tussentijd formeerde hij langzaam en zorgvuldig zijn nieuwe leger waarvoor hij mannen uit heel Centraal-Azië rekruteerde.

In de hoofdstad begon de nieuwe kalief ondertussen gespierde taal uit te slaan in een poging zijn gezag in het Oosten te bevestigen. Hij betwistte de positie van zijn broer als gouverneur van Khorāsān door te eisen dat de belastingopbrengsten naar Bagdad werden gestuurd, riep de manschappen van het oorspronkelijke leger terug die al-Ma'moen trouw waren gebleven en wees zelfs zijn oudste zoon als zijn directe opvolger aan, en niet zijn broer.

Een gewapend conflict tussen beide mannen werd al gauw onvermijdelijk. Al-Ma'moen had het geluk dat hij kon beschikken over de diensten van de loyale en uiterst bekwame Perzische generaal Tāhir en die liet in de buitenwijken van het huidige Teheran een vroege overwinning op het leger van al-Amīn noteren, waardoor al-Ma'moen de controle over een groot deel van Perzië in handen kreeg. Al-Amīn, die het opeens benauwd kreeg, deed een vergeefs beroep op zijn broer om zijn gezond verstand te gebruiken en de wensen van hun vader te respecteren, en vervolgens op zijn onderdanen in verband met de rekrutering van verse troepen, voornamelijk onder de Arabieren in Syrië. Maar het leger van al-Ma'moen bleef in westelijke richting oprukken en stond uiteindelijk in april 812 aan de buitenmuren van Bagdad. En zo begon de grote belegering van de stad. Tegen die tijd had het grootste deel van het rijk buiten de onmiddellijke omgeving van Bagdad al-Ma'moen al trouw gezworen.